

Forfatter: Brorson, Hans Adolph

Titel: Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956

Citation: Brorson, Hans Adolph: "Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956", i Brorson, Hans Adolph: *Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956*, 1951-56, s. 446. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-brorson03grval-shoot-idm140139956897728/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956

for T^1 . Da K 's form ligger imellem T^{1-2b-c} og trykket G^1 , må forlægget for T^{2bc} antages at være ældre end kilden til K . Om T^{2b} se i øvrigt note 2 s. 438.

Konklusion

Næsten alle de håndskrevne samlinger kan med større eller mindre sikkerhed dateres til efter april 1731 (Thuras begravelse, Schraders Gesang-buch), T^1 , T^{2a} og T^3 må være yngre end julen 1732, idet de formentlig indholder salmer afskrevet efter A . Kun T^{2bc} kan muligvis være ældre end 1731. — K må antages at være skrevet før udsendelsen af A (s. 398). De andre håndskrifter kan muligvis være noget yngre; T^{2a} og T^3 har måske benyttet F (1734). Om samlingernes kilder kan i øvrigt konstateres, at nr. 29 i T^1 og T^{2bc} samt nr. 86 i T^{2b} synes at gå tilbage til et originalms. af Brorson, der er ældre end det, der har været kilden til K . Næsten alle hss. har både fejl og udglatninger, der med rimelighed tør tilskrives kopisten; dette gælder navnlig T^1 , kun i ringe grad T^{2-3} . Læsemåder, der tør opfattes som originale, optræder navnlig i de salmer, der er væsentligt omredigeret i trykkene; i de øvrige salmer er tilfældene ret få og usikre; de varianter, der giver anledning til tekstrettelser i nærværende udgave, anføres under rettelser og tilføjelser s. 532. Ortografisk stemmer hss. i det store og hele med Tønderhefterne på de punkter, hvor J^1 har afvigelser fra disse (jfr. s. 456 ff.), og i ikke ganske få tilfælde synes hss. (især K og T^{2a}) at vise brorsonske træk, der er fjernet allerede i Tøndertrykkene.

3. Ortografisk oversigt

I det følgende meddeles en oversigt over væsentlige træk i Tønderhefternes retskrivning sammenlignet med digterens privatortografi. Der er gjort rede for de vigtigste af de punkter, hvor datidens skriftnorm frembyder variationsmuligheder, og for at lette sammenligningen med samtidigt og ældre sprog er oversigten i alt væsentligt ordnet på samme måde som de tilsvarende afsnit i Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie* II (1947) s. 318 ff. og III (1953) s. 170 ff., hvortil der her henvises een gang for alle. De fleste punkter er drøftet i samtidens ortografiske skrifter, især Holbergs *Orthographiske Anmerkninger* (1720, genoptrykt i *Danske Grammatikere* v. H. Bertelsen IV (1920), neden-

for citeret med henvisning til originalens sidetal), og Høysgaards *Acentuered Grammatica* (1747; genoptrykt smst. bd. IV); Tønderhefterne og Brorson indtager som regel et mere konservativt standpunkt end disse.

De tryk, der bærer navnet Kieszbuy, og de, der er trykt i Vajsenhuset hos Rotmer,¹⁾ synes kun på to væsentlige punkter at vise gennemgående forskelle: Kieszbuy-trykkene *A-F* har som regel *ey, øy* overfor *ej, øj* i Rotmer-trykkene *G-I* (se § 10.1 ndf.) og *ck* overfor *k* eller *kk* (§ 9.3). I begge disse henseender stemmer *A-F* med Brorsons (senere) privatortografi. De ortografiske indgreb er altså allerede begyndt med hefterne fra Vajsenhuset 1735 ff.

1) *Stort begyndelsesbogstav* anvendes i *A-I* nogenlunde konsekvent i liniebegyndelse og i substantiver samt substantiverede adjektiver: *Du Stolte, Du Giærige* (9:3.1.4.1 osv.). I adjektiver med substantivisk førsteled bruges også lejlighedsvis stort bogstav: *Sorrig-fulde Sind* 9.2.1. Der skrives *GUD JESU* (*JESU*) osv. Brorson selv er her langt mindre konsekvent. Storbogstav bruges tilsyneladende tilfældigt, fortrinsvis ved relativt vigtige ord. Jeg citerer fra *V: tiid, andskylding, forønsknag, soumsston, respect, muelighed, ungdommen, til fornyelse, Visitations liste, Deres Excell., Herrer, Velsignelsers, Himmele, Svaghed, Catechiserede, Saltig ... Ihukommelse, Saa* (i efter sætning efter komma); i brevene er der måske en lidt stærkere tendens til at bruge stort bogstav: *frømrølse, forhindringer, bren, betenckning, omstændigheder, nytte, ord, gierning; Høy Greuelig Naade, Deres høygrevelig Naades, Prøve, Ende, Indhold, Dispensation, Betferdtighed, Smaae-Poeker, Kiøbenhafn*. Fra *P* mærker man sig navnlig den inkonsekvente brug i sammensætninger: *Bygnings-Mændene, Pauske-Dag, hoved-Meanet, Pauske-fest, jammer dal* osv. Dette træk går igen i de håndskrevne hefter, især *K*.

2) *Interpunktion, bindestreg*. Medens *A-F* har de gammeldags skråstreger, indfører *G-I* komma. Tønderhefterne (både *A-F* og *G-I*) viser en påfaldende brug af bindestreg, navnlig i genitivforbindelser og mellem adjektiv og substantiv; til gengæld mangler bindestreg mange steder, hvor den efter samtidig praksis skulle stå. Denne praksis er knap så udpræget i de egenhændige dokumenter (se s. 474), men i de håndskrevne salmehefter, navnlig *K*, finder vi talrige spor deraf, også i tilfælde hvor Tøndertrykkene har normaliseret teksten, se fx. varr. s. 405 ff. til 20.12.3 53.5.4 80.12.2 18.6.2,8 144.4.4,12.1 150.1.3

¹⁾ Om Kieszbuy og Rotmer se Ludwig Andresen *Zweihundert Jahre Waisenhaus in Tønder* (Tønder 1939), 68. Hejselbjerg Paulsen i *Sønderjydske Månedsskrift* 26. årg. (1852) 39-47, i Hielmstjærres samling (nr. 151² fol.) opbevares et folioblad, indeholdende *Andruck derjenigen Lettern oder Schriften, so sich itzund wörklich in meiner Buchdruckerey befinden*; til *meiner* er med blæk fejlet: *ssc. Hentr. Rotmers 1735*.

197.9.2 208.5.3. — I *J* fjernes de fleste af de usædvanlige bindestreger, se eksempelsamling nfd. s. 456 f.

3) *Længdeangivelse* (materialelet fra *A* omtrent fuldstændigt). Dobbeltskrivning af lang vokal i lukket stavelse er i *A* regel ved *i*, *e*, *u* og *o*: *Id*, *Tid*, *Fliid*, *Priiz*, *Vliiz*, *Paradiz*, *Vita-Garden* | *Keen*, *Steen*, *teer*, *meer*, *meest*, *Leeg*, *veed* (men: *vred*), *see* | *Hausz*, *Braud* (men: *Jul*, *Skiul*) | *Bood*, *Hood*, *Flood*, *Mood*, *Blood*, *sto(o)d*, *lo(o)d*, *Roos*, *Stool*, *stoor*, *Floor*, *groor*, *troor*, *boor*, *Oord* (og *Ord*), *Moord*, *toog*, *Boog* (men *drog* 3 gange). Mindre konsekvent ved *ø*, *y*: *Døød* (og *Død*), *brøød* (og *brød*), *bøød* | *Lyys* (men *Oplysz*), *Fryd*, *ydmugg*. — Foran *v* skrives enkel vokal: *blev*, *rev*, *fordrev* || *bliv*, *Liv*, *Skriv*, *Tidsfordriv*. Foran *g* er der vaklen: *slig*, *ritg*, men *slig*, *Soly*. Der skrives som regel *ned*, en enkelt gang *need*. I *G-I* trænges dobbeltskrivning noget tilbage, navnlig ved *ø* og foran *rd*, *rt* (*Ord*). Tilføjelse af stumt *e* findes i *A* i udlyd ved langt *o*, *ø*, *y*: *Tro(e)*, *et Boe*, *en Roe*, *Tøe* (talord), *beroe* (inf.) (men: *fro*) | *Høe*, *bestroe*, *døe* | *Lye*, *Nye* (ental) (men: *fly*). Derimod ikke efter *au*: *gac*, *staa*, *maa*, *faa* adj. i flt., *Straa*, *Smaa*: ej heller i præs.: *faar*, *gaar*. Der skrives *mueltg*, *grade* (præt.). I de følgende hefter (*B-I*) er stumt *e* hyppigere. Det er således gennemført i udlyd efter vokal i førstearkene af *Ea*, *F*, *G*, *I* (over 100 tilfælde og kun 6 undtagelser, hvoraf de 3 er verbet *mau* (I)). I præsens *faer*, *gaer*, *staaer* er der vaklen, kun *f* har gennemført *e*. Det stumme *e* indsættes nu også foran suffix: *troeflig*, *umaelig* og i tryksvag stavelse *Jamfrue*. I lukket rodstavelse findes der især efter *o*: *Soel*, *Stoel*, *Roeer*.

I Brorsons privatortografi er brugen af dobbeltvokal mindre konsekvent gennemført (undtagen ved *e* og *i*), medens til gengæld stumt *e* bruges ret konsekvent (jfr. s. 474). Således finder man *Lyys* (men: *lyset*), *fry(y)d*, *Lyynet* (III 229), *Braud*, *Huns*, *saar*, *Sool* (og *Soel*), *Choor* (III 234 ~ *Jord*), *Eed*, *steen*, *strid* ofl. men *bød*, *stød*, *god*, *stod*, *stor*, *Flor*, *liv*, *blev* osv. Stumt *e*: *Skye*, *nye*, *troe* (subst. og adj.: III 150), *sane*, *nae*, *faae*, *gaae*, *staae*, *Smaae-Poecker*, *Vie* (imperativ), *døe*, jfr. også *blefælde*, *mueltigt*, *angaer* (men: *gaar*); i indlyd: *foer* III 151, *stoere* III 150. Brorson skriver i *P* altid *Persohaen* III 138 ofl. *E* og *Ea*: *Personer* 71.7.3 79.16.5. — Om *veedst(e)* se § 19.

4) *Åbningsgrad* (og *runding*). På dette område har der i dansk ortografi været stor vaklen helt op i det 19. årh., og i Brorsons sprog gør denne usikkerhed sig gældende både i mss. og tryk og endogså i rimene. Særlig synes han i visse ord at have haft *ao* for langt *o* og *ø* for langt *e*.

4.1) *o:aa*. Den lange vokal skrives *aa*, hvor senere sprog alm. har *o*, især i ordene *haab* (*tilhaabe*) og *forlaare(a)* (~ *udkaarne* olgn.), se under *J* sænt *forlaarne* III 151 *tilhaabe* *T²* ad 107.2.5; *T²* har endvidere *tilmaade* ~ *forstaade* 107.4.1.3 og *taarne* (= *tordne*) 107.7.2. I ord med kort vokal har *A* *oa* i *Koars(et)*, men de senere hefter (og *T²*) ofte *Kors(et)*; omvendt har *C* *rodden* 51.4.4 (mod *P*: *forraadnelse*).

4.2) *aa:au*. Som adv. hedder *haardt* i originalms. (III 157) og *KST* (fx. 33.5.4) normalt *hart*, ligesom i *A-H*, medens formen rettes i *J*, s. d. *P* har formen *Dauter* III 140, medens *A-I* visst altid har *Dauter*

fx. 3.2.2 (> *dotter Jt*), jfr. 237.1.1 (~ *skutter*, men > *daatter i Jt*). A-I har undertiden den fra ældre bibelsprog kendte sideform *sta(e)*.

4.3) u:o. A-I skriver *fornummen* (so u. *Jt*) som rim på *kommen*. Ordet er ikke fundet i original-ms. (*T*: har *fornummen* 10.6.3), men formodentlig har *omnum* i Brorsons sprog rimet (med lukket vokal), jfr. *komme* ~ *stumme* 103.4.1-2, *skumme* ~ *fromme* 266.3.3-4 (*Jt*?), jfr. 266.7.1; *om* ~ *rum* 271.7.5-6 (*rom* ~ *om* 63.3.5-6 i *T*), *om* ~ *kom*, *Stum*, *Rum*, *from*, *stum*, *dum*, *-dom*, *Skum*, *Dom* nr. 53.1-11. Alle tryk har *boud* 198.7.3, men *bundløs* 71.4.4; hefterne har både *Konst* 6.1.3 (*A*) og *Kunst* 164.4.5 (*F*; ~ *omsonst*); jfr. *Konge* ~ *siunge* 266.7.2 243.8.2. — *P* har *konstig* III 147.

4.4) y:ø. Om *Gemøt(te)*, *sønder* (adv.) osv. se u. *Jt*. De tilsvarende ord ikke fundet i russ. (jeg har noteret: *Brøst* ~ *Trøst* III s. 233 *gaskelig* III 146 *Fyrste*, *Synder* (subst. i ental)). *T*: *gemytter* ~ *styttler* 10.7.1-2 *gemøt-sødt* 53.10.1.

4.5) e:æ. En undersøgelse af *A* samt førstearkene af *Ea*, *F*, *G*, *I* giver flg. resultat: For lang vokal har Tønderhefterne nogenlunde konsekvent *e* (*ee*):*æ* efter ndtalen. Vekslerformer findes i forb. *ie/æ* (se ndf.) samt i *evig/ævig*, *vee/væ(modig)*. jfr. *nædrig A* 10.8.1 *filstæde B* (> til *stæde*) 4.6.5 (~ *Glæde*).

For kortvokalens vedkommende er hovedreglen den, at der skrives *e* overalt, hvor vokalen ikke veksler med *a* (eller *aa*, *o*) i stammen; i så fald skrives *æ*. Efter kons. *i* er der dog en stærk tendens til at skrive *e* uanset udtale og forhold til *a* (se ndf.). Efter disse regler skrives (i modsætning til uuværende praksis) (x. *Egte(stand)*, *-skab* osv.) *Ea*, *kek I*, *Neppa A*, *decker*, *Dække*, *Becke Ea*, *G*, *A*, *Ea*, *F*, *fordernet A*, *Ba*, *veller F*, *skrecke(Iig) G*, *Slegt F*, *spænder A.I*. Bortset fra *A*, der synes at have *æ* overalt, hvor der foreligger alternation med *a/o* (undt. *Væstes*), er der dog noteret en del tilfælde, hvor den ældre form med (kort) *e* er bevaret: *sencker Ea*, *legger F.I*, *fornekke F*, *recker I*. Dobbeltformer er her særlig hyppige: *swelle A.I*: *sette F*, *-skrencket F*: *skrencket Ea*, *navne I*: *nevne*, *nefæ Ea*, *G*, *længe I*: *længe Ea*, *tænke A*, *Ea*, *G*, *I*: *betænke Ea*, *stærk G*, *I*: *sterck F*, *G*, *vække/vecke F*, *mærke I*: *mercke F*, *Stæd(er) A*: *Sted F*, *brænde A*, *G*, *I*: *brende G*, *Mængde A*: *Mengde G*. — Afbigelsler i modsat retning (*æ* for *e*) er særlig hyppige i *A*: *ræt(te)* (6 gange) *A*, (1 g.) *I*, men: *ret Ea*, *F*, *I* (3 g. *ret* som rim på *eet* 168.2.7-8), *Smerte A*: *Smerte A*, *Ea*, *Pærte A*: *Perte G*, *Bærme A*, *G*, *snærte F*, *værga G*, *værra I*, *forfærdet I*, *værd(ig) Ea*, *F*, *I*, *stæmme*, *stæmt*, *bestæmt A*, *Bræt A*, *Fræiseren A*, *træt G*, *I*, *tæt I*, *læt(te) I*, *mælde A*, *Nælde Ea*, *Trældom Ea*, *F*, *fortræd Ea*, *Næste F*, *Læs F*, *ufægtter G*, *hæudte (o: heude) G*.

Efter *i* finder vi *e* ikke blot i *Hierter*, *Slierne*, *Bjerg*, *Dievle* og efter *ki*, *gi* i *kiende*, *Kieppe*, *skiencke*, *skiende*, *kielne*, *gierning*, *gierne*, *giemne*, *begiere*, *regiere*, men også ved alternation med *a*: *Hielp*, *hielpa A*, *F*, *G*, *I* (over 14 gange), *gielde I*; *æ* er her kun noteret i *skiencke/skiencke A*, *skieloe A*, *skiende I* (men: *Skiendset G*).

Også ved langvokal trænger *ie* ind, selv hvor rigssproget (*nu*) har udtalen *æ*. Her finder vi vekslerformer som *Stæ(e) A* (ca. 20 g.), *G* (9), *I* (6): *Stæ Ea* (3), *F* (14), *ktær(e) A*, *F*, *G*, *I*: *ktær Ea*, *I* (*ktær* ~

lærd 168.5.7-8 ofl.), *Kjærlig(hed)* G (6 g.), I: *Kierlig(hed)* A, Ea, F; jfr. *glævig* A, *Kiæde* Ea. Der skrives vist altid *fiene* (~ *allene*).

Originalmanuskripterne stemmer ikke fuldt overens med noget af hefterne. Nævnlig afviger de stærkt fra A ved at have særlig mange af de gamle former med *e* i alternation med *a*: *nevner*, *betencker*, *saa-tenge*, *tenges*, *trengsel*, *gelder*, *recker*, *sterck*, *mærcke(lig)*, *behjelpelig*; derimod *æ* (ofte svarende til tysk *ä*) i *æwgtig*, *prægtig*, *mænd*, *stænder*, *fuldstændig*, *omstændigheder*, *forhærdelse*, *forældre*, *tillægges*, *Stød* samt *tænde*, *wembede*, *Sælskab*. Der er påfaldende mange dobbeltformer: *e/æ* findes i *længsel*, *ættle*, *Korsfæste(de)*, *næst(en)*, *rel(færdighed)*. Vi genfinder dobbeltformerne *wæig/ewig*, *Siel/siæl*, *kier/kjær*. Af langvokalske former noteres endvidere: *sktær*, *for-giæwes*, *tieniste*. T^{2a} har *Vrøden*, *hæde*, *ræde*, *ælske* ofl. se ofv. s. 445.

Det bemærkes, at salmehefterne ikke på dette punkt synes at tilstræbe sjerim (hvorfor udgaven da heller ikke retter divergerende former). Der læses fx. i A: *disz være* ~ *Herre*, *kiende* ~ *brænde*, *beklent* ~ *stæmt*, *Smærte* ~ *Hierte*, *Stømme* ~ *Htemme*; med lang vokal: *glæder* ~ *beder* 262.7.7-8 *glæde* ~ *Kiæde* (α: kæde) 129.3.2-3; jfr.: *i stedet* ~ *Kierligheden* 174.3.1, 3, men *tistæde* ~ *Glæde* B 4.6.5.7. Se også u. J⁴.

4.6) i.e. Om formen *veedst(e)* se § 19.

5) *Omljdsforhold*. I enkelte ord har trykkene dobbeltformer, der begge er sikret ved rimet: *slukke* ~ *rykke* ofgn. 192.7.1. 207.1.3 213.11.5 273.5.1 (> *slukkes* J⁴); uden for rim: 13.8.2 185.10.4 (> *slukker* J⁴) 216.3.3; noget hyppigere er *slukke*, dels i rim: 33.6.4 188.7.7 192.6.3, dels uden for rim: 36.1.7, 2.8 40.6.4. Ved siden af det alm. *skygge* (subst.) ~ *bygge* 125.3.3 202.7.2 osv. findes en enkelt gang *skugge* ~ *bedugge* 39.1.8 v.s.a. (tefnets) *Løb* F 152.18.4 ofl. findes (*Levnets*) *Løb* ~ *op* F 170.1.8, jf. u. J⁴. Ordet en *sværm* findes kun i den sønderjyske sideform *sværm* 205.2.4. — Fra mss. har jeg kun noteret *slukke* III 155 (bibelet.), *sluches* (~ *rykkes*) T² 207.1.3.

6) *Diffonger*. 6.1) *iu-y*. A-I har vist gennemført *iu* i *siunge* og *siuncke*, men *y* i *tyd(e)*, *ty(y)s(e)*, *ty(y)n*, *syg* 51.4.7. Der skrives *siun(t)es* II: 107.6.1 117.2.3, F: 177.2.2, 1: 201.5.2, *sin Siun* Ea 102.3.2, således også: *i siunen*, J² 254.1.2 ofl.; men *til syne* A 7.6.5 (~ *tyne*), *synes* F 162.1.5. KST synes her normalt at stemme med hefterne, ligeledes P, der dog har *synke* (v.s.a. *siuncker*) og *synes*. Brevene har *stug*. Om rettelser af *iu* > *y* se J⁴.

6.2) Om *ey:ei* osv. se § 10.1.

7) *Vokal i tryksvag stavelse*. Foran *s* har A-I som regel *e*: *rykkes*, *vores*, *Højeste*, *liggendes*, *Hiertes* osv. I det første ark af A finder jeg kun 2 undtagelser, nemlig *disz være* 8.1.3 samt *Menniskene*, som findes 2 gange i de indskudte bibeletsteder; i G: *aldelis*. Flere ex. på *-is* er anført under J⁴. Mss. har vistnok kun *i* i forb. *-isk* (*menniske*) og *-ist* (*Kieriste*, *eniste*, *tieniste*), den sidste vekslede med *-est*. P skriver *desz*, K: *diszbeder* 33.5.2 (= G), T: *disverre* 8.1.3.

8) *Fremmede konsonanter.* A-F bruger kun i navne og rene fremmedord *c, ch, ph, th*: *Chour, Christus, Christen, Ach, Salhan, Bacchi, Prince(ss)e*. Dog er *ck* i A-F det normale tegn for *k* uden for forlyd og forbindelsen *sk*. (jf. ndf. § 9.3). I mss. finder vi en lidt videre brug af *C*: *Cmur, Classe, crone* (men *krone* III 171 og trykkene), *Contract*; men normalt *ck* som i A-F; det er dog ofte vanskeligt at skelne *ck* og *k*. — Både tryk og mss. har altid *gt* (ikke *ct*), en enkelt gang *gt* for *kt*: *opvagt* (~ *bragt*) C 53.2.1. — Både A-F og mss. har *qv* for *kv* (*qvæge* osv.), *x* for *ks* (*voaxe, vext, strax* osv.). Navnlig Tønderhefterne har ofte *tz* (*ts*), hvor der senere rettes til *ds* olgn.: *stetze* 10.9.1 *kratze* 127.2.3 *Platz* 221.1.4 *Spotzer-Gang* 173.8.4 *dantz* 5.3.4 *krantz* 196.7.3 *Glantz, Skantz* osv.

I A (og i ringere grad i de senere hefter) findes *ß* som tegn for *s* i udlyd efter vokal: *Hans/hauß, Ly(g)ß/Lyys, Riß, Viß, Paradiß, diß være*, i indlyd kun en enkelt gang: *vißner*. Intervokalsk derimod *s* og *ss*: *disse, kysse, passe, vise, prise*. I nærværende udgave erstattes *ß* af *ss*.

9) *Konsonantfordobling.* I almindelighed har hefterne kun dobbeltkonsonant intervokalsk efter kort trykssvag vokal. Dog er der spor af den ældre brug af *ff*, og (navnlig) *ck* i udlyd og foran konsonant (jf. ovf. s. 435 om nogle rettede former).

9.1) A-F har ofte *ff* foran *t* og *r*: *Krafft, Kræffter, optæffter* (A), *stiffte, Offrer, opoffret* (G) osv., en enkelt gang også som tegn for *v*: *Effne* (Ea).

9.2) Om *ß* i udlyd se § 8 samt u. J.

9.3) I A-F er skrivemåden *ck* næsten gennemført både mellem to vokaler (*tacker* osv.), i udlyd og foran eller efter konsonant: *yick, Skick, betæncke, sicke/sikke* osv. I G-I er *kk* og *k* vist fuldt gennemført. Mss. stemmer her med de ældste hefter (ved lineskifte skrives *hott-ke* III 133 *ten-ke* III 159).

9.4) I nogle af hefterne (Ea, F, H, I) findes sporadisk *gg* for *g* mellem to vokaler: *Saggen* 154.7.4 164.3.4 *strygge* 234.3.2 (J¹ > *strygge* J²) *ryggende* 107.8.1. Tilsvarende er ikke fundet i mss., jfr. dog *behugelig* 108.2.1 (T²).

9.5) Både trykkene og T har undertiden enkelt *r* for *rr*, fx *disz være* A (~ *Herre*) 8.1.3. D har *fyrrig* 80.1.8 svarende til *fyrrighed* P III 158, medens A har *Fyrrighed* 5.5.2. Om *Døre* ~ *støre* T² 108.8.2 jfr. u. J. Om *taellig* se u. J, J.

9.6) Den alm. skrivemåde for *hedde(r)* er både i tryk og mss. *hede(r)*, fx. III 140 ofl. ~ *berede, beder* olgn. 30.7.2 219.7.7 ofl. om *hæde, røde* i T² se ovl. s. 445. F har en enkelt gang *kiøddel* 173.3.2. P har *Brodd* III 174, jf. *braad* ~ *traad* (part.) 46.10.3,6.

10) *Halvokaler.* 10.1) *i; j; y.* Efter vokal dominerer *y* i A-F: *ey, Seyr, Leyer, Høye, Møye, Møgestæter*, men *ej, øj* forekommer dog ikke ganske sjældent (*ophøje* ~ *fornøje*, *Vej* ~ *ey* osv.). I G-I er *ej, øj* næsten gennemført. Derimod har jeg ikke fundet skrivemåden *ei, øi*. Mss. stemmer her med A-F, blot at *ej* her er endnu sjældnere (ofte er det vanskeligt at afgøre, om der står *ey* eller *ej*). I tyske læneord som *Geistlighed* skrives *ei*.

Foran vokal bruges *j* i ren forlyd: *jeg* (sjælden: *ieg*), *jo*. Derimod har man (vist uden undtagelse) *i* i *u*-dækket forlyd: *Hierle, Stierne, Siel/Siel, gjort*. Mss. stemmer her med A-F, blot at *ieg* visstnok er den normale skrivemåde.

10.2) *u*:*v*:*f*(*w*). *w* synes hverken at forekomme i hefterne eller i mss.; *e**j* heller u som tegn for *v* (i *svær, qvæge* osv.) eller omvendt. Efter vokal er det normale *v*, men lejlighedsvis forekommer i alle hefterne *f* (undtagelsesvis *ff*, se § 9.1): *hafde* AF; *Efne, Nefne* Ea; *Lefnet, Sulf, Lafae, hafne, Fafn, gif F; Staf, Haf, hefne, Efne, refne* ofl. G; *af ~ gaf* I (men *trav ~ af* F 165.9.5,8). Dette stemmer med mss., der undtagelsesvis har *nafn(e)* (men over 7 gange *navn*), *refselse, Rafn, Kløbenhafn/havn, self*. Der skrives *haft* III 142. I ordet *iffliq* har mss. vist altid *livlig*: III 140 164 171. jfr. T⁹ 230.14.8, men *iffliq* K 210.11.4; således også hyppigt i hefterne, se u. J²⁻⁴. Mss. har altid *Lov* i forb. som *Gud skee Lov*, jfr. *lof* (J² ok) J⁴.

11) *Polatalisering*. Skrivemåderne *gi, ki, ski* er praktisk talt gennemført i alle hefterne. Af undtagelser har jeg kun noteret: *ske* Ea, *keed, kedes* G, *kek* I, *Sml.* u. J¹. Tilsvarende mss. (*keed* III 135).

12) *Stumme konsonanter*. 12.1) *A-f* gennemfører som regel at bevare grundformens *d* foran *t* og *s* i bøjning og afledning: *vidt, bredt, spædt, lidt* (og *Lit*), men: *søt* (~ *Gemøt*). — *Sidste* (men *best*). *Vædske, sendt, bekiendt* (men *blant, høft*) A. — Herudover findes *d* mellem *n* og *s* eller *t* i *Sands, sandse, Glands* (Glantz, se § 8), *gandske, pyndtet* (Ea har to gange *pyndet* 78.1.4 79.3.8), *Tidsel*, men ikke i *hans* (af *hand*) og kun en enkelt gang i *dends*. Der skrives *hand* og *dend* (i A-F sjældnere, i G-F vistnok alm.: *den, mand, ald* (men oftest altid, *alting, at Verden*). Falsk *d* findes i *betalitte* (~ *udvaldte* 1.13.6), *forvaldte* (~ *kaldte*) 78.4.4 (begge rettet i J⁴). Modalverberne har både i præteritum, i præs. plur. og inf. formerne *kunde, skulde, vilde* (jfr. *har vidtet*, i F *døg at ville*), men i præsens skrives vistnok konsekvent *kand, skal, vil*. Mss. har ligeledes *randt, fandt, vandt, spandt* (men *iblant*), *fuldt, opholdt, forgrædte*, men: *got* (V, P), *vil, mit i*. Falsk *d* synes lidt hyppigere i hss.: (V, P) *Krands, gandske* (ind)hendte, *forvendte*, se også s. 435. Der skrives *hand, mand* (pron.), men *den* (som i G-I), *ald, ald verden*, men *alltid*. Modalverber som i A-J.

13) *-et; -edt; -edt i tryksoug stavelse*. Neutrum af den efterhængte artikel skrives i A-I *-et*, kun rent undtagelsesvis *-ed* ell. *edt* (*Støved* 11.2.2, *Lysedt*). I participium er *-et* også det alm., men *-ed* forekommer dog ikke ganske sjældent: *foragted, pyndtet*, se videre u. J¹. Omvendt har A fx. *I velsignet Smaa* (> *velsigned* J⁴) 9.10.1. H: *krænket* (præt.) ~ *sænket* (part.) 115.4.5. — I ordene *hoved, maaned, læned, fremmed* har hefterne (i al Fald A) oftest *-et; sjældnere -ed*. Fra mss. har jeg noteret: *Maaned/Maanet, hoved/hovet, fremmed/fremmet*, part. *indhændtet, behaget* osv. V (kun *-et*), i P har part. alm. *-et*, men: *snøed, hasted, Vaagned*.

¹ Formen *livlig* kendes ikke af Ordbog over det danske Sprog og synes altså at være særlig brorsønisk. Den kan være en udtaleform, men herer muligvis på tilknytning til *Liv*, jfr. E. Fontoppéden, *Grammatica Danica* (1668) s. 30.

Bøjning og Afledning

14) *Genus*. Vækten i genusbrug er hverken i tryk eller mss. væsentligt hyppigere end i andre af tidens skrifter. De vigtigste træk er flg.

14.1) *Adjektiver og pron.* Neutrums-*t* mangler undertiden, især hvor et adj. står adverbialt og fortrinsvis ved adj. på *-ig*. Exx. fra trykkene er anført under *J*. Fra *P* og breveene er noteret (som adv.): *faldstændig*, *noedig*, *sterck* III 163 168. — *Pron.* *ingen* hedder i *A-I* i forh. m. neutrumsord alm. *ingen*: *slet ingen* *ney* 186.3.1 *slet ingen ord* 118.5.5, men: *intet Blad* hd. I s. 4.20 (*J*). Ligeså *P*: *slet ingen Raad, det var ingen under* III 164 *ingen blodig saar* (fl. ?). Brevene: *intet haab*.

14.2) *Substantiver*. *P* har ligesom *A-I*: *en ... Tempel, i vor stæd*. Se i øvrigt under *J*.

15) *Numerus*. 15.1) *Substantiver*. Ligesom hefterne har *P* dobbeltformer i ord som *disciple(r)* III 154 168 f. *Dievte(r)* 150 f. 160 *Engle(r)* 156 173 *Apostle(r)* 137 ofl. Ordet *tåre* hedder i trykkene i ental *Taar* I.18.5 25.2.3 255.3.6 (*Taare* ere intet steds sikkert ental). I flt. er *Taarer* den alm. form, ikke blot i rim 166.12.1, men også uden for rim (ca. 15 exx. noteret; jf. III 166). Fl. *Taare* optræder over 11 gange som rim, men synes at være sjældnere uden for rim: 217.7.2 254.4.2 (begge steder kan opfattes som ental, jf. III 159). Formen *Taar* optræder som flt. III 188.29. *P* har tilsvarende dobbeltformer: III 151 164 166. I *J*² rettes *Taarer* undertiden til *tåre*: 27.10.2 40.10.5.

15.2) *Verber*. Ligesom hefterne er mss. inkonsekvente m. h. t. verbernes flertalskongruens. Kun i bibelcitater spores en stærkere tendens til at gennemføre flertalsformer efter flertalssubj. Særlig sjælden er flt. af modalverberne (og *have*).

16) *Kasus*. 16.1) *Genitiv*. De gamle bestemte former på *-(s)ens* er overordentlig hyppige i *A-I* (se under *J*); i originalmss. er de også ret almindelige i stående udtryk fra bibel- og salmesprog: *husens* (*bug, fyrste, træ, vej, vand, kilde*) ex. III 159 173, *helvedes og Dødsens nøgler* III 160, *Retferdighedsens, i Korsens skole* III 153 (men: *i Korsets nat* 141), *Menneskens Søn, Hjertens længsel* osv.; men: *Syndens Legeme* III 142 *Naaders Skjød, i nødens tid*. — Desuden finder man bibelske genitiver som *dine lives dage* (III 182; bibelcit.), *eders arves Pant* III 173. — Genitiv udtrykt ved efterstillet pron.: *den gamle Mand | Hans øye* III 233, jf. 92.1.6 224.10.2. *KST* stemmer som regel med *A-I*, men moderniserer undertiden formerne.

16.2) *Nominatio*. Mss. har vist kun *hvo som, hvo der*; *A-I* har enkelte exx. på *hvem*, der senere rettes til *hvo*, se u. *J*.

17) *Person*. *P* har *du skal* 295.3.6 men *du est* 295.4.1 fl. I *A-I* er brug af 2. person på *-(s)t* i verberne normal, men ikke gennemført (jf. u. *J*). *KST* afskaffer undertiden 2. personsformen. I brevene er tiltaleformen: *Deres høggrenellig Naade*.

18. *Modus*. Om imper. *høtt* se u. *J*.